

Az első világháború: okai, kialakulása és az 1918-as légkör

A Központi Hatalmak az 1914–18-as háború kirobbantásában és Ausztria–Magyarországnak a háború előkészítésében játszott szerepéről elterjedt elméletek néhány elfogult történésztől származnak, akik feltevéseiket csak felszínesen, vagy pedig a korszak kétes hitelességű dokumentumaira támaszkodva dolgozták ki. A magunk részéről szeretnénk hozzájárulni a téves feltevések eloszlatásához, kizárólag a győztesek, vagy a semlegesek táborához tartozó szerzőkre hivatkozva.

Jelenleg általánosan elfogadott tény, ahogy azt Isorni mester „A nagy háború igazi története” c. művének bevezetőjében írta¹⁷: hogy a „fegyveres béke Európája”, mely 1914-ben két, egymást az első alkalommal megátadni kész táborra oszlott, elkerülhetetlenül háborúra ítéltetett és a békét még Szarajevó nélkül sem lehetett volna sokáig fenntartani. 1925-ben Nitti, az első világháború alatti Olasz Tanács elnöke, a következőket írta: „Tekintetbe véve az Európában kialakult politikai helyzetet, a háború elkerülhetetlen volt; késleltetni lehetett volna ugyan, de elkerülni semmi esetre sem. A valóságban mindenütt folyt a talaj megfelelő előkészítése a konfliktus kirobbantására. Így tehát a tisztesség keretein belül nem lehet kizárólagos felelősségről beszélni.”¹⁸

Henri Pozzi 1934-ben kiadott „A bűnösök” c. tanulmányos munkájában így ír: „Kétség nem férhetett ahhoz, hogy a háborúnak, az Európát akkor uraló két nagy szövetséges érdektömb között előbb, vagy utóbb, ki kellett robbannia. De ha ez a katasztrófa elkerülhetetlennek látszott is, 1914 júliusában még elhalasztható lett volna.”¹⁹

Egyébként az évszázad kezdete óta a háború már többször volt azon a ponton, hogy kirobban, mint pl. 1909-ben és 1913-ban. Az igazat megvallva a félelem kényszere alatt mindegyik fél lázasan készülődött rá és nagyrészt éppen ennek tulajdonítható, hogy végül valóban kitört. Mióta Európában mindenütt be lehet tekinteni ennek a korszaknak titkos levéltáiraiba, valamennyi komolyabb történész újra megvizsgálta a Központi Hatalmak felelősségére és a háború kirobbantására vonatkozó kérdést. A vélemények a megosztott felelősség felé hajlanak.

Mások, mint pl. Alfred Fabre-Luce, 1924-ben megjelent „A győzelem” c. munkájában nyíltan és bátran hangoztatták, hogy a háború kirobbantása titkos szerb–orosz mesterkedés eredménye volt. Ezt a nézetet Fabre-Luce még több érvvel támasztja alá „A lemosott arcú történelem” (1914: ki volt a gyilkos?) c. munkájában, melynek előszavában a következőket írja:

„1914 júliusa történetének megváltoztatását különösen az okiratok meghamisítása magyarázhatja... Az igazság terjesztését néhány befolyásos csoport úján tapintatos cenzúrával akadályozták... A letűnt politikusok megkísérlik, hogy becsapjanak bennünket... Sikerült is kortársaikat az utódokkal együtt félrevezetniök. Ezért az emberek nagyrésze szemet hunyt a múlt felett... Az utolsó szót azonban a Történelem fogja kimondani.”²⁰

1914-ben a szerbek cselekedetei mögött, akik a faltörő kos szerepét játszották, sokkal fontosabb érdekek – különösen az oroszoké – Közép-Európában és a Balkánon húzódtak meg. „A szarajevói gyilkosságról, mely az első világháborút elindította, ma már biztosan tudjuk, hogy előkészítője az Oroszországtól titkon támogatott Szerbia volt, célja pedig a háborún keresztül Ausztria–Magyarország feldarabolása. Szerbia a háborús provokáció orosz eszköze volt.”²¹ A háború kirobbanásának a Narodna Obrana által kormányugallatra megszervezett szarajevói merénylet volt a valódi indítóoka, melynek célja Ferenc Ferdinánd főherceg félreállítása volt, aki utolsó akadályát képezte a szerb irredenta mozgalomnak. „A főherceg a trializmust akarta megvalósítani, ami az északi és déli szlávok autonómiáját eredményezte volna egy államszövetségi monarchiában. Ez viszont ellentmondott a pánszláv törekvéseknek és 'Nagy-Szerbia' megvalósításának.”²²

Egyébként Oroszország, ha győzött és nem omlott volna össze 1917-ben, nagy területi előnyökre tett volna szert (pl. Lengyelország, a Fekete tenger feletti kizárólagos uralom, Konstantinápoly birtoklása). Az európai háborút vizsgálva azt mondhatjuk, hogy itt főként Oroszország háborújáról volt szó, melyet egy katonai klikk kívánt, hogy kiköszörülhesse az 1905-ben a japánoktól elszenvedett vereség csorbáját.²³ Oroszország előre megfontolva Európában kereste a kiegyenlítést keleti csatlódásai miatt. Másrészt, ahogy Henri Pozzi idézett munkájában találóan hangsúlyozza, „az oroszokat rettentő belső nehézségek sodorták bele az 1914-es háborúba. Már előtte háromszor, 1909 februárjában, 1912 decemberében és 1913 augusztusában tervezték a háború gondolatát Ausztria ellen... Az orosz pánszlávizmus sohasem felejtette el és nem bocsátotta meg Ausztriának, hogy 1878-ban a Nagyhatalmak, Bécs felbujtására, a berlini kongresszuson megfosztották a törökkel szemben kivívott győzelme gyümölcsétől.” Henri Pozzi hivatalos táviratokkal alátámasztva mondja ki az egyébként visszaautasíthatatlan vádat: A július 24-i titkos orosz mozgósítás nélkül, melyet 48 órára el tudtak titkolni előttünk, hogy a megakadályozást lehetlenné tegyék számunkra, 1914 július utolsó hetében a béke megmentésére irányuló kísérletek még sikerrel járhattak volna... Amikor pedig Ausztria az utolsó pillanatban egyességre hajlott, nem Németország, hanem Oroszország utasította vissza a nemzetközi konferencián a brit javaslatot... Ausztria–Magyarországot Oroszország élet-halálharcra kényszerítette... A francia kormány – ismeri be Pozzi – hagyta, hogy Oroszország

cselekedjék. Kétségtelen – írja –, hogy kormányunk és vezető személyiségeink a hadüzenet alkalmával már tudták, hogy Oroszország július 24-én mozgósítási parancsot adott ki és Európát háborúba kényszerítette. Egyébként az oroszok bűnössége annyira nyilvánvaló volt, hogy a táviratot, melyben Maurice Paléologue jelentette ezt a mozgósítást, kihagyták a háború eredetét ismertető Sárga Könyvből, melyet a Quai d'Orsay adott ki, és melynek szerkesztői nem sejtették, hogy egyszer majd nemcsak Maurice Paléologue, hanem maga Sazanov is felfedi az igazságot. „Az első európai háborús mozdulat, ami a további mozgósításokat – főleg a németeket – kiváltotta, a moszkvai, kijevi, kazáni, odesszai 4 katonai körzetben történt július 24-i mozgósítás, valamint a balti tengeri flotta egységeinek háborús készenlétségbe helyezése volt, ami az élvonalbeli erők kétharmadát érintette.”²⁴

A valóságban mindig az az igazi agresszor, aki háborúval akar megváltoztatni egy meglévő helyzetet, függetlenül a különböző katonai jellegű kifogásoktól, melyeket a későbbiek során bőséges fantáziával tálnak fel.

Franciaország felelősségéről az amerikai Harry Elmer Barnes „Poincaré és a háborús felelősség” c. 1924-ben megjelent cikkében a következőket írta: „Franciaország 1914-ben hibát követett el, mikor nem ellenezte a cári kormány keleti törekvéseit és szemet hunyt Oroszország balkáni üzelmei felett, melyek végül is a szarajevói kettős gyilkossághoz vezettek. Franciaország így részt vállalt abban a politikában, mely katasztrófában végződött.”²⁵ Ez a pontos igazság annak ellenére, hogy Poincaré a későbbiekben igyekezett politikáját igazolni, mikor azt írta, hogy „semmiféle szimpátiát sem táplált Oroszország képzelt törekvéseivel szemben”. Raymond Poincaré-nak, aki származására nézve lotharingiai és közismerten harcias természetű volt, valójában nem volt egyéb szándéka, mint hogy visszaszerezze Németországtól Elszász-Lotharingiát. Ebben az irányban tartós nyomást gyakorolt Oroszországra, mikor pénzkölcsönt biztosított az oroszoknak a német határra vezető hadászati fontos vasútvonalak építésére. „Nem habozott – vonja le kissé naivan a következtetést –, hogy mint jó köztársaságpartí politikus az orosz imperializmus törekvéseit szolgálja, ami a legkevésbé sem egyeztethető össze hazánk demokratikus elveivel”. Egy tény mindenestre bizonyos, az, hogy elvágta az útját 1912-ben Németország közeledési kísérletének, mely Elszász-Lotharingia autonómiáját célozta.

Mindezeket egybevetve láthatjuk, hogy 1914-ben minden ravaszkodás arra irányult, hogy Ausztria–Magyarországot és Németországot hadüzenetre kényszerítsék, amit Franciaország és Oroszország titokban óhajtott, mert ezzel a látszat és diplomáciai előny az ő oldalukon maradt. Így történt, hogy Szerbia Oroszország titkos támogatásával arra törekedett, hogy Ausztriát a türelem legvégső határáig ingerelje.

Robert Valéry-Radot ezt írta: „Nem kellett különös éleslátás annak felismeréséhez, hogy Poincaré petrográdi látogatása egy egész hadtest szakértő kísértetében nem a béke megszilárdítására irányult.” Aldo Dami szerint: „Ezer szál vezet oda, hogy a legutolsó háború forrása Elszász-Lotharingia kérdése volt, mely nemcsak Boulanger és Déroulede-t, hanem Delcassét és Poincarét is kísértette.” Majd újból Alfred Fabre-Luce, az e tekintetben legkiválóbb szakértő: „Szükséges volt-e vajon 1,500.000 franciát lemészároltatni, hogy visszaszerezzenek 1,511,000 lotharingiait? Az autonómiát francia–német egyezményen is el lehetett volna érni, amit egyébként Németország is keresett és ez az egyezmény felvirágzáshoz vezetett volna, egy szövetséges Európán belül.”²⁶

Világos, hogy Ausztria–Magyarország és Németország csak Szerbiára korlátozott háborút akart, míg Franciaország, Oroszország és természetesen Szerbia, az általános háborút kívánta, mely egyedül volt alkalmas arra, hogy törekvéseiket és érdekeiket látszólag kielégítse. Tehát Oroszország és Franciaország már kezdettől fogva gondoltak az általános háború előkészítésére. Ezek szerint Alfred Fabre-Luce „A győzelem” c., 1924-ben megjelent művében tett következtetései a leginkább helytállóak: „Ausztria és Németország cselekedetei lehetővé, az Entente-éi pedig elkerülhetlenné tették a háborút”. Ha elismerjük, hogy Hitler, az első világháború egyenes következménye (Kaas trevesi érsek ismert híres mondása, mely szerint Hitler nem Branauban, hanem Versailles-ben született), akkor állíthatjuk, hogy bizonyos felelősségek gyökerei sokkal messzebb nyúlnak, mint képzelnénk. Szerencsére nem lehet mesterségesen összetákolt legendákat hosszú ideig fenntartani, sem pedig – mint írják –, „az igazságot csak győzteseknek a legyőzöttek felett gyakorolt joga alapján meghatározni”. Méltán nevezi súlyosnak Pozzi azt a tényt, hogy „amikor a győztesek kitűzték Versailles-ben, St. Germainben és Trianonban békefeltételeiket, Németország és Ausztria–Magyarország feltételezett bűnössége – egyedüli bűnössége – szolgált alapul a kíméletlen döntés morális igazolására.”²⁷

Franciaország azt hitte – és hiszi ma is –, hogy biztosíthatja az európai egyensúlyt, mikor kijátssza a pánszlávizmust a pángermanizmussal szemben. Pedig sem Franciaország, sem Európa szempontjából nem ér egyik többet a másiknál. Franciaország tragédiája 1871-ben elszenvedett veresége óta abból a meggyőződésből származik, hogy őt csak Oroszország mentheti meg a pángermanizmus veszélyétől. Közvetve, valószínűleg innen ered Franciaország és Lengyelország közötti évszázados hagyományos kapcsolatok megromlása. Korábban Franciaország ebben a két latin kultúrájú országban látta Európa védőbástyáját a pángermanizmussal szemben. Nyilvánvaló tehát, hogy mikor Oroszország Franciaország szövetségese lett, az Oroszországtól közvetlenül fenyegetett Lengyelország azt tapasztalhatta, hogy régi jó kapcsolatai Franciaországgal megromlottak. 1871

után, egészen Oroszország 1917-es összeomlásáig, a franciák, a lengyelek iránt érzett régi barátságukat is erősen korlátozták. A franciák szemében Magyarország bűnössé vált abban, hogy az 1867-es kiegyezés után a kettős Monarchiát Németország felé irányította. Andrássy Gyula miniszterelnök ugyanis 1870–71-ben megakadályozta Ausztria–Magyarország beavatkozását Franciaország oldalán a poroszok ellen vívott háborúban. A franciák neheztelése sajnos alapos volt annak ellenére, hogy Andrássy Gyula eljárása magyar részről több szempontból igazolható volt. Mint Kossuth egykori fegyvertársa, nem tudta elfeledni, hogy az 1848–49-es Ausztria elleni szabadságharcot a magyarok az oroszok közbelépésére vesztették el. Másrészt pedig úgy látta, hogy a poroszok 1866-os sadowai győzelme után a magyarok hasznát húzhatnak a kiegyezésből.

Andrássy ellenezte Bécs belépését a germán hegemoniáért folytatott harcba. Mint a kettős Monarchia külügyminisztere, oroszellenes jelleget vitt az 1879-es osztrák–német szövetség politikájába. Ez az egyesség egyébként keletkezésétől kezdve kizárólag Oroszország és nem Franciaország ellen irányult. Andrássy egyik fő érve a német szövetség javára az volt, hogy nem feledte el Lengyelország egykori felosztását és egy esetleges német–orosz szövetségben Ausztria–Magyarország romlását látta. Végül is az Oroszország elleni védekezés szüksége vitte Ausztria–Magyarországot a Bismarck Németországával kötött, a cári Oroszország balkáni céliránya elleni erős szövetségbe. A Központi Birodalom közeledése a század vége felé egyre erősödő pánszláv veszéllyel szemben úgyszólván kényszerű volt.

Ezek után szeretnénk emlékeztetni a franciákat, akik esetleg nem tudják, vagy talán elfeledték aényt, hogy 1871-ben csak a magyar és a cseh országgyűlés tiltakozott Elsász-Lotharingia Németországba való igazságtalan bekebelezése ellen. Az alábbiakban újra idézzük a tiltakozás szövegét. A cseh tiltakozás nem parlamenti keretek között, hanem a nagy cseh lap, a „Národny listy” 1870. dec. 11-i számában egy nemzeti politikai manifestum tíz sorában jutott kifejezésre. A magyar parlament tiltakozását a 2. sz. Függelék ismerteti.

Jules Favre-t annak idején egy magyarországi kiküldöttje a következőképpen tájékoztatta: „A magyarok tömegesen siettek volna segítségünkre, ha a kormány nem akadályozta volna őket”. Végeredményben Hevesy Andrással együtt megállapíthatjuk, hogy Ferenc József császárt sokkal inkább az orosz veszély, mint Andrássy befolyása akadályozta abban, hogy a franciák oldalán bosszút álljon a poroszokon. Ezt igazolja az a távirat is, melyet a franciák felett aratott győzelem után I. Vilmos császár küldött II. Sándor orosz cárnak: „Poroszország sohasem fogja elfelejteni, mivel tartozik a cárnak azért, hogy a franciaországi háború nem öltött nagyobb méreteket.”²⁸

Az 1914–18-as háborúval kapcsolatban ma már széles körben bebizonyosodott, hogy Magyarország, annak ellenére, hogy befolyása volt az osztrák–magyar külpolitikára és a háború előtti években több fontos diplomáciai posztot magyar arisztokrata politikus töltött be, nem volt felelős a háború kirobbantásáért. Elsősorban Ernest Denis történész vádolta alaptalanul Magyarországot azzal, hogy miniszterelnöke, gróf Tisza István, szabadította el a háborút 1914 júliusában. Eduárd Benes, a hírhedt történelemhamisító álszent hazug módon tette Tisza grófot a háború főbűnösévé 1915-ben megjelent „Romboljátok szét Ausztria–Magyarországot” c. munkájában.

Louis Eisenmann professzor betetőzte Benes hazugságait, amikor cini-kusan „Az európai öldöklés felelősségét” emlegette. Ez mások szerint is alávaló rágalom volt, a tolvajok közismert fogása, mikor másokra kiáltják, hogy „Tolvaj, fogják meg!”

Már a háború alatt, de utána is, megállapították Tiszáról, hogy korának egyetlen politikusa sem tett annyit a háború megakadályozására, mint ő, és miután a háború kitört, ő volt az egyetlen, aki országa részéről minden annxiót visszautasított, az egész háború alatt valamennyi hadviselő fél számára „főhír békét” követelt, ellene volt az 1917-es német tenger-alatti általános háborúról szóló határozatnak. A Tharaud testvérek és más, elismerten igazságos történészek szerint, Gabriel Gobron mondta ki legtisztábban az igazságot: „Egy ember volt csak, aki a békét kétségbeesetten akarta Közép-Európában: a becsületes Tisza.”²⁹ A tudatosan terjesztett rágalmak ellenére Tisza gróf volt a kettős Monarchia minisztertanácsának tagjai között az egyetlen, aki az első pillanattól kezdve tiltakozott a háború ellen és mindent megtett megakadályozására. Még lemondását is kilátásba helyezte arra az esetre, ha tanácsát nem hallgatnák meg. Bizonyítja ezt Ferenc József császárhoz intézett emlékirata, valamint számos minisztertanácsi jegyzőkönyv és diplomáciai irat, melyeket a háború után Bécsben, Berlinben, Pétervárott hoztak nyilvánosságra a titkos levéltárak anyagából. Már 1914 júliusában tiltakozott a Szerbiához intézett nagyon erős hangú ultimátum elküldése ellen és csak kényszeredetten egyezett bele, miután július 14-én bizonyítéka volt az orosz mozgósítás kezdetéről. Henri Pozzi: „Július 14-ének reggele óta, sőt július 8-tól az osztrák–magyar kormány figyelmeztetést kapott Európából az ázsiai csapatokról s a Kijev környéki csapatmozdulatokról.”³⁰ Tisza gróf valamennyi írásában azt vallotta, hogy a háború rendkívül kockázatos Magyarországra nézve, melynek egész léte veszélybe kerülhet függetlenül attól, hogy milyen lesz a kimenetele. Egy biztos: ez a háború egy rossz ügy az országnak és szörnyű szerencsétlenség egész Európának. Sajnos nem tudta az ország ezt a háborút elkerülni, mivel Ausztriához volt kötve az 1867-es kiegyezés követ-

keztében. Ezt a veszedelmet Kossuth rendkívüli éleslátásával már előre megérezte.

1913 októbere, a két balkáni háború villámgyors győzelme után, Szerbia szédítő politikai és katonai felemelkedést könyvelhetett el magának, amely tagadhatatlanul veszélyeztette a királyság integritását, ahol a hadüzenet Szerbia ellen ténylegesen lelkesedést és őszinte támogatást váltott ki. Egyébként az országot körülvevő szláv „vasgyűrű” elszakításához Magyarország csak magára Németországra számíthatott, annak ellenére, hogy ez a szövetség sem volt egészen veszélytelen érdekei szempontjából. Ismeretes, hogy bizonyos berlini politikai körök, Ferenc Ferdinánd főherceg nézeteit követve, Erdély egy részét kínálták fel Romániának, mikor 1915-ben a maguk oldalára akarták azt állítani. 1914-ben tehát a szláv és germán veszedelem közül a magyarok az utóbbit tartották kisebbnek. A háború kimenetelével kapcsolatosan nem tápláltak vérmes reményeket, mint ahogy ezt az akkoriban közszájon forgó mondás is bizonyít, mely szerint: „Ha Németország veszít, mi is veszítünk, de ha Németország nyer, elvesztünk.” A magyarok tudták, hogy országukat Oroszország régóta veszélyeztette. Meg kellene vizsgálni, hogy Miklós cár tényleg beleegyezett-e diplomáciája és vezérkara tervébe: Szent István Koronája országainak szétarabolásába. A balkáni győzelmeken felbuzdulva Oroszország és Szerbia nem is tagadták, hogy Ausztria–Magyarország felosztását tervezik, hogy a maradványokon megosztozkodhassanak. 1910-ben a minisztertanács elnöke, gróf Khuen-Héderváry, bizalmasan ezt mondta Millet-nek, Franciaország nagykövetének: „A német szövetség védősorompó a magyarok részére a szlávok ellen, akitől jobban tartanak, mint a németektől.”³¹ 1914-ben a magyarok és franciák nem lettek egymás ellenségeivé, csak a diplomáciai körülmények rontották el a 10 évszázad óta fennálló baráti történelmi kapcsolatokat.

Kétségtelen, hogy Magyarország, vagy legalábbis az ország többsége azzal a meggyőződéssel lépett a háborúba, hogy saját ügye igazságáért, 1000 éves hazája védelméért fog harcolni. A magyarok Bosznia–Hercegovina annexiója óta tudták, hogy a szerbek a Monarchia rombadöntésére töreksenek. Közismert volt az a tény is, hogy Nagy Szerbiát az Osztrák–Magyar Monarchia délszláv területeiből kívánták megalkotni. Mikor nyilvánvalóvá vált, hogy a sarajevói merényletet Oroszország készítette elő, hogy a világháború eredményeként megszerezhesse a Monarchia szláv területeit, Magyarország is határozottan indult a háborúba Oroszország ellen. A magyarok egyébként nem feledték el, hogy 1848–49-es szabadságharcukat Ausztria orosz segítségével verte le, tehát Oroszország szolgáltatta ki Magyarországot az osztrák abszolutizmus bosszújának.³²

Magyarország azonban, ellentétben szövetségeseivel és ellenségeivel, nem gondolt hódításokra, csak a saját nemzeti örökségének védelmére. Ki-

váltságos földrajzi helyzeténél fogva tökéletes területi egységet képezett, nem volt tehát semmi oka, hogy határain túl terjeszkedjék. Ellenkezőleg, inkább tartott a Monarchia területi növekedésétől, mely saját politikai szerepének csökkenését jelentette volna, elsősorban a szláv elemek javára. Ezért ellenezte Tisza István gróf a hódító háborút. Ezért tiltakozott mindenféle „trializmus” ellen. Ő volt az első, aki a baráti lengyel állam visszaállítását követelte, mely 1916-ban a Központi Hatalmak hozzájárulásával meg is alakult. A magyar közvélemény már az 1908-as bosznia–hercegovinai annexiót is rossz szemmel nézte. „Elég földünk van már, és túl sok szláv nemzetiségünk” – mondták akkoriban Magyarországon. Andrássy gróf szerint: „A magyar hajó túl van terhelve, már a legkisebb súlytöbblet felboríthatja.”

Az 1914–18-as háború kezdetétől fenyegetően nehezedett Magyarországra a szlávoknak, a nemzetiségek körében terjesztett politikai agitációja, mely mindig az ország felosztását emlegette. A trianoni béke bebizonyította, hogy a magyarok aggodalma nem volt alaptalan. A jogos védelemért tehát nem érheti a magyarokat szemrehányás senki részéről sem.

Ismeretes, hogy az 1915-ös gorlicei győzelem és Szerbia elfoglalása után Magyarország befejezettnek tekintette a háborút. Ezekután csupán a védelemre szorítkozott, osztrák és német szövetségeseitől pedig az Entente-hatalmakkal való békétárgyalások megkezdését kérte a „status quo ante” alapján. Az oroszoktól felszabadított lengyel területeket a független lengyel államnak engedte volna át. 1915-ben a magyar országgyűlésben valamennyi párt képviselője egyetértett ezzel az elvvel. Ezzel szemben Szazanov orosz külügyminiszter ezt mondta Paléologue-nak, aki a béke lehetőségéről akart vele tárgyalni: „Semmi különbéke... Ausztriát és Magyarországot szét kell szakítani és le kell rombolni.” Paléologue erre állítólag ezt válaszolta: „Amíg Németország és Olaszország (hozzáfűzhette volna: és Oroszország) léteznek, szükségünk lesz Ausztria–Magyarország fennmaradására.”³³

Miután a hadüzenet gróf Tisza István tiltakozása ellenére megtörtént, a magyar nép hűen harcolt szövetségesei oldalán, anélkül, hogy egyébként bármely más néppel szemben gyűlöletet érzett volna. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy az első és második világháború idején a hadifoglyok, menekültek és polgári internáltak Magyarországon sokkal jobb bánásmódban részesültek, mint bármely más európai országban. Tisza István gróf 1918. október 17-én az országgyűlésben kijelentette: „A háborút elvesztettük ugyan, de ebben az irtózatos küzdelemben a magyar nép mindent megtett azért, hogy megnyerje ellenfelei nagyrabecsülését és tiszteletét. Tanú rá az egész világ, hogy hogyan kezeltük a sebesült ellenséget és az idegeneket, akik nálunk maradtak. Van-e nemzet, mely hősiesebben és lovagiasabban küzdött volna? Van-e még egy nép, mely létéért folytatott küzdelmében kevesebb gyűlöletet táplált volna szívében?”³⁴

Mikor a német hadvezetőség 1916-ban a magyar ezredeket a francia frontra vezényelte, a magyar képviselők tiltakoztak ez ellen. „Nem harcolunk Franciaország ellen, nem engedjük katonáinkat Franciaországba küldeni” – mondták. Rövid idő múlva meg is szüntették a magyar csapatok nyugati frontra való szállítását.³⁵ 1916-ban André Dubosq egy Párizsban kiadott „a tegnapi és mai Magyarország” c. röpiratát ezzel a mondattal fejezte be: „Magyarország elszenvedi majd büntetését, melyet azzal érdemelt ki, hogy háborúban és békében Németország oldalára állt.”

A háború alatt egyébként a kettős Monarchia egyáltalán nem bomlott fel úgy, ahogy ellenségei szeretnék volna. A nemzetiségek az oroszok és a szövetségesek dezertálásra buzdító felhívásai ellenére túlnyomó többségükben becsületesen harcoltak a közös zászló alatt. *Csak a csehek képeztek kivételt.* Az oroszországi fogolytáborokban a 360 000 nemzetiségi fogolyból 42 000 ember (alig 12%) állt a cseh légióba. A 28. *prágai gyalogezred 1915-ben teljesen átállt az oroszokhoz.* Csak a háború végén akartak a birodalom nemzetiségei, érthető okokból, inkább a győztesek, mint a legyőzöttek sorsában osztozni.

1918 elejéig Wilson elnök és az Entente még nem tettek említést Ausztria–Magyarország felosztásáról, a 14 pont csupán a nemzetiségek önkormányzatát említette. A nemzetiségek teljes függetlenségéről csak 1918 vége felé beszéltek. A nemzetiségek tehát a háború végéig várakoztak és fegyelmezetten viselkedtek. A híres wilsoni 14 pont kétségtelenül a Központi Hatalmak morális lefegyverzését szolgálta. Ebben a kérdésben ismét Lukaszewski idézett tanulmányára hivatkozhatunk, melyben részletesen elemezte az osztrák–magyar viszonyokat.³⁶ „A többnemzetiségű Monarchia nem lehetett kártyavár, szűtte építmény, ha négy évi öldöklő háborúra volt szükség szétrombolására...”

Az elkerülhetetlen bukásról vallott vélemények napjainkban megritkultak. A felosztás gondolata még az Ausztria–Magyarországgal hadban álló országokban is csak a háború utolsó hónapjaiban merült fel. A Szakszervezeti Konferencián, 1918. január 25-én, Lloyd George még állította, hogy a feldarabolás nem szerepelt az Entente háborús céljai között, csupán a nemzetiségek régi kívánságát, a demokratikus önkormányzatot kívánták megvalósítani. A Wilson-féle 14 pont 10. pontja, mely Lloyd George beszéde után három nappal jelent meg, egyáltalán nem említette a Kettős Monarchia, Ausztria–Magyarország felosztását, csupán a nemzetiségek autonómiáját követelte. Az Entente álláspont-változtatása csak 1918 tavaszán jött létre. Clémenceau ekkor ismertette a bécsi titkos tárgyalásokat, melyek követelték, hogy Ausztria–Magyarország minden kapcsolatot szakítson meg szövetségeseivel, Károly császár pedig személyesen jelenjék meg, mintegy canossát járva, az Entente spai főhadiszállásán... Az 1918-as májusi Spa-i megállapodások csak a Habsburg-monarchia elleni harc le-

hetőségét hagyták meg... Hat hónappal az első nagy világháború befejezése előtt az Entente csupán a katonai vereségtől tartva fogadta el a Monarchia felosztásának tervét... A különféle nemzetiségek, lengyelek, ukránok és a többi nép, a háború alatt túlnyomórészt hű maradt a Monarchiához és céljait csak az adott kereteken belül kívánta elérni. A felosztás veszélyeihez képest a Monarchia fennállása kisebb veszélyt jelentett számukra. Még a Monarchia legnagyobb ellenfelei, a csehek is egészen a háború végéig kitartottak Frantisek Palacky 1848-as mérsékelt elvei mellett. Még a délszlávok többsége is hű maradt az osztrák–szláv politikához.”

Soha nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy egy maroknyi cseh emigráns, főleg Benes és Masaryk Angliában, Franciaországban és az Egyesült Államokban kifejtett propagandájának sikerült az inkább kedvező véleményt Ausztria–Magyarország fenntartásáról fokozatosan megváltoztatni. Kitartó, gyűlölködő aknamunkájukban főleg a sajtóra támaszkodtak. Párizsban, Londonban és Amerikában sajtóirodákat létesítettek. 1915-től kezdve jelent meg Párizsban, Delagrave-nél Benes híres manifestuma: „Romboljátok szét Ausztria–Magyarországot”, Londonban pedig Masaryk „Ausztria-elleni manifestum”-a. Ügyvédek, bankárok és osztrákellenes szabadkőművesek támogatását szereztek meg ügyüknek. 1917. január 10-én jelent meg először a „Csehszlovákia” kifejezés az Entente egyik hivatalos közleményében, de csak 1918. augusztus 9-én, illetve szeptember 2-án ismerték el az angolok, franciák és amerikaiak a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot hadviselő félként, mely szeptember 26-án alakult ideiglenes csehszlovák kormánnyá.”³⁷ Így valósult meg a Benes–Masaryk „mítosz”, így történt, hogy a konfliktus elején még a Szövetség egyszerű tájékoztatói az egész Közép-Európára kiterjedő politika sugalmazóivá váltak és széles körű összeköttetések révén megnyerték maguknak a nyugati politikusok nagy részét, az Egyesült Államokban magát Wilson elnököt is. „Nagy munkánkba került, hogy meggyőzzük az Entente-t Ausztria–Magyarország megdöntésének szükségességéről” – vallotta be emlékirataiban Masaryk elnök, mert „a magyarokat mindenütt segítette 1848-as forradalmuk és Kossuth emléke, aki száműzetését ezekben az országokban töltötte.”

Charles Daniélou, a trianoni szerződés referense szerint volt egy másik elképzelés is, melynek alapján Németországot osztották volna fel, a Habsburg Császárság pedig fennmarad azzal a feltétellel, hogy olyan széles körű önkormányzatot vezessen be a cseh és horvát nemzetiségek részére, mint amilyen azelőtt Magyarországon volt. Ez a tervet fenntartotta volna a meglévő, évszázadok során kialakult államszerkezetet, de csökkentette volna Közép-Európában a nemzetiségek közötti súrlódásokat. Ha ezt a tervet valamilyen szövetség formájában megvalósítják, kétségtelenül ez kapja a legtöbb szavazott Franciaországban. A wilsoni felfogás, a nem-

zetiségek teljes önállósága aratott sikert.³⁸ Ettől kezdve írhatta nyugodtan Masaryk, hogy a Habsburg birodalom felosztása volt a háború fő célja. „Az 1917-es év – írta – veszélyes volt számunkra, mert a császár, hogy birodalmát megmentse, gyors különbékét tervezett.” Károly császár békejavaslata idején 1917-ben, minden diplomáciai lehetőség megvolt a háború befejezésére. A császár közvetítője, sógora, Bourbon-Pármái Sixtus volt. A békejavaslat értelmében Franciaország visszakapja Elzász-Lotharingiát, Triesztet Olaszországhoz csatolják és megalakult volna a dunai népek szövetsége, mindegyikük egyenlő autonómiával.³⁹ Ismét Masaryk az, aki Emlékirataiban legnagyobb megrökönyödésünkre felvilágosít bennünket a szörnyű öldöklés igazi motívumairól: „Aggódtem, hogy vajon addig tart-e a háború, mint ahogy számítottam... Az Entente gyors győzelme esetén nem kapjuk meg önállóságunkat, mert Ausztria valamilyen formában fennmaradt volna. Szorongással teszem fel magamnak a kérdést: Mi történt volna, ha a háború nem tart addig, ahogyan én arra számítottam... A Szövetségesek gyors győzelme esetén, üres kézzel maradtunk volna. Ha a Szövetségesek győzelme gyorsan következett volna be, nem kaptuk volna meg önállóságunkat, egy vagy másféle formában maradt volna Ausztria-Magyarország.”⁴⁰ S ezért történt, hogy a háborút meghosszabbították, hogy szétrombolják Ausztria-Magyarországot és milliós fölösleges áldozatok árán megfojtsák az osztrák-magyar békeajánlatot.

A háború alatt az Entente kötelezettségei döntő hatást gyakoroltak az események fejlődésére. Szövetségük kiszélesítése érdekében felhasználták Olaszországgal és Romániával szembeni ígéreteiket osztrák-magyar területek megszerzésére vonatkozóan. Romániának Magyarország tekintélyes részét ígérték oda. Ismerték azonban ennek a szövetségnek gyengeségét, mely nem volt képes az igényelt terület fegyveres meghódítására. A románok 1918-ban, kötelezettségeikről elfeledkezve még a fegyvert is letették. Náluk, kétségtelenül el lehetett volna érni – legalábbis részlegesen – a háborús célok revízióját, mely megkönnyítette volna a békekötést. Ez a béke Európa számára előnyösebbnek látszott, mint az 1918-as. Clémenceau, sajnos, nem volt hajlandó megalkudni, Ausztria-Magyarországot pedig a végsőig tartó küzdelemre kényszerítették, annak ellenére, hogy fiatal uralkodója és az egész nép már régóta a háború befejezését kívánta. Az egész háborúban – hasonlóan a második világháborúhoz – a józan ész elve teljesen kihalt és átadta helyét az oktalanság és vak gyűlölet szellemének. A hosszú és kegyetlen harcokat követő békeszerződéseken a szemérmetlen alkudozások légköre uralkodott. Hozzájárult ehhez a hangulathoz az a tény is, hogy a hadműveletek nagy része az Entente országainak területén zajlott le, és a fegyverszünetek előtt egyetlen Entente-katona sem vonult be a Központi Hatalmak országainak földjére. 1918-ban sem Elzászt, sem Posnánt, sem Szlovákiát, vagy Erdélyt, sem pedig a Bánátot

nem foglalták el fegyveres erővel. Ezek a területek csak a különböző fegyverszüneti egyezmények következtében kerültek a győztesek kis szövetségeseinek birtokába. Magyarországon a románok és szerbek semmibe se vették a fegyverszüneti egyezményt és egyszerűen benyomultak az ország területére, a cseheket Szlovákiában Kun Béla kis vörös hadserege verte le és szorította vissza.

Ha az ellenfél még a vesztes háború után is félelmet kelt, igyekeznek a végsőig legyengíteni, hogy végül a békekötés könnyörtelen legyen vele szemben. A nem éppen dicsőséges győzelem sérti az ellenfél önértékét és nagyban hozzájárulhat a békekötés szellemének kegyetlenségéhez. A csodálatos és ingyen szerzett győzelem az utódállamok körében minden mérték elvesztésével járt és nagyzási hóbortot váltott ki. Ők – ahogy írták róluk – a győzelem „fogadott gyermekei” voltak, akik anélkül, hogy bármit is tettek volna érte, máról holnapra legmerészebb álmaik megvalósulását tapasztalták. Legadázabbul még ekkor sem azok gyűlöltek, akik előzően a legtöbbet szenvedtek. A megalkuvók, a győzelem tányérnyalói, a letűnt uralom legkétségesebb kiszolgálói voltak azok, akik hirtelen, izzó fakadó nemzeti érzést és nagy-nagy barátságot kezdtek érezni szövetségeseik iránt. Élveztek, hogy egyszerre a győztesek táborában találták magukat és megmenekültek a vereség és bukás kellemetlen következményeitől. Gyűlöletük Magyarországgal szemben rossz lelkiismeretükből fakadt, és ez az érzelem Trianon után sem hagyta el őket. Tacitus mondása szerint: „Azokat gyűlölük, akiket megsértettek.” A magabiztos erő és igazság más érzelmeket váltott volna ki belőlük. A hosszabb háború kétségtelenül felcsigázta az idegeket és felkeltette a területi igények iránt érzett vágyakat ezekben a csoportokban. A kormányzati szervek a sovinizmus kiszolgálói, majd a rabszolgái lettek. „Ezeknek az embereknek Magyarország csak egy nagy ócskapiac volt, a nemzetiségi elv ürügyül szolgált területi hódításaikhoz, a demokratikus idealizmust pedig csak bódításra alkalmazták.”⁴¹

Georges Roux a két háború között azt írta, hogy az 1919–20-as békeszerződésekre a kor légkörének hangulata nyomta rá bélyegét.⁴² „A győztesek a 4–5 évig tartó kegyetlen küzdelem után, melyben szabadságukat, nemzeti létüket kockáztatták, az elkeseredés és gyűlölet hangulatában nem hajlottak a mértékletességre és igazságosságra. A kormányok a hadviselő felek közötti feszültség fokozására hazug propagandába kezdtek. Törvénnyé vált az igazság elferdítése és a gyűlölet felkorbácsolása. Mesterséges erkölcsi igazolásokat gyártottak saját táboruk buzdítására és ellenfeleik demoralizálására. Olykor még az igazságos béke képét is megcsillantották előttük. Az amerikai beavatkozás is ilyen szellemben történt, mely végérvényesen rányomta a harcra az érdektelenség és az evangéliumi elvek bélyegét.

Ilyen légkörben szemlélte az Entente a Központi Hatalmak összeomlását. A győzelem teljes és váratlan volt, ami az előzetes kudarcok sorozata után váratlanul érte az Entente-ot, mely nem volt felkészülve rá és ezért szinte megrészegeedett a győzelemtől. Ideje nem maradt a gondolkodásra. A siker mámorában minden előkészület nélkül kötötték meg a békét és a korlátlan hatalom jogán, megalkották az új Európát.

A győzelemmel való visszaélés politikai hiba, mely nehezen kerülhető el. Ezt a hibát annak idején Németország is elkövette 1871-ben, amikor tiszta francia területeket is mint pl. Metz, népszavazás nélkül hozzácsatolt német nyelvű elfoglalt vidékekhez. A győzteseket egyébként még számtalan kis külön-megállapodás is kötelezte, melyeket még a háború folyamán a kis Entente államaival kötöttek csak azért, hogy megnyerjék őket maguknak. Mindenkinek ígértek valamit anélkül, hogy arra gondoltak volna, hogy az ígéretek egyszer majd be is kell váltaniuk. Végeredményben az Entente-ot sok tényező akadályozta az igazságos béke létrehozásában, pedig csak az igazság és mértéktartás tehetné volna az új békét tartóssá.

III. FEJEZET

A fegyverszünetről a békéig: Károlyi és Kun Béla

Károly császár 1918. október 17-én (tehát még mielőtt az Entente nyilvánosan követelte volna a nemzetiségek jogát) ünnepélyesen kimondta az egyes tartományok önkormányzatának jogát, melynek értelmében valamennyi területnek jogában állt nyelvterületek szerint tömörülve, a nemzeti tanácsok vezetésével külön államokat alkotni, melyek az Amerikai Egyesült Államok, vagy Svájc kantonjainak mintájára csatlakozhattak volna Ausztriához. A császár Magyarország függetlenségét is elismerte és ezzel véget vetett az 1867-es kényszerkiegyezésnek. Magyarországot csak az uralkodó személyének közössége kapcsolta volna Ausztriához. Intézkedései sajnos néhány hónappal elkéstek, mert Wilson elnök és az Entente időközben hivatalosan jóváhagyták a nemzetiségek függetlenségi követeléseit. Az események ezután gyorsan követték egymást.

A zágrábi országgyűlés október 29-én kimondta Horvátország függetlenségét abban a reményben, hogy az új Horvátország az ún. „szerb–horvát–szlovén”-államhoz fog csatlakozni. Az ideiglenes cseh nemzeti tanács már ezelőtt kikiáltotta Prágában a Csehszlovák államot. Túróc-szentmártonban hirtelen megalakult a Szlovák Nemzeti Tanács. Szlovákiát Csehország ezután ugyanolyan gyorsan bekebelezte, mint Szerbia Horvátországot.

1918. október 30-án kitört Budapesten az ún. „őszirózsás forradalom”, mely színlag a békét kívánta. Egy katonaszökevényekből álló merénylet csoport a lakásán meggyilkolta Tisza István grófot, aki becsülettel vállalta azt a képzelt felelősséget, melyet a háború kirobbanásával kapcsolatban számlájára írtak. Egy ellenfele így írt róla: „Mikor már látta, hogy minden elveszett, ott maradt a fővárosban, pedig politikai barátai közül már sokan külföldre menekültek.”⁴³

Ezután legnagyobb ellenfele, a hajdani Kossuth-féle liberális párt közismert vezetője, a francia- és angolbarát Károlyi Mihály gróf vette át a hatalmat. Károlyi az askéta természetű Tiszával ellentétben gátlás nélküli demagóg volt. Az ország egyik leggazdagabb földesura, aki azelőtt a könnyelmű szórakozásokban tobzódott, ekkor hirtelen megjárta a haladó demokratát. Először telefonon hűséget esküdött Károly császár és királynak, majd miután ugyancsak telefonon felmentették esküje alól, a Nemzeti Tanács elnöke lett, 1918. november 16-án pedig a Marseillaise hangjai mellett kikiáltották köztársasági elnöknek. Hazája igen csalódott benne. Jóakarátán és műveltségén kívül hiányoztak belőle azok a jellemző képességek is, melyek abban az időben, mikor mindenütt fejetlenség uralkodott, az országra a megszállás és vereség terhe nehezedett, elengedhetetlenül szükségesek lettek volna. Tiszavirágú, csúfondáros uralmának

kevés eredménye az általános választójog bevezetése, szociális törvényhozás, az agrárreform-tervezet és a nemzetiségekkel való szövetség tervének kidolgozása volt. Ez utóbbi azonban már nem tudta megakadályozni, hogy az ország el ne veszítse területének háromnegyed részét. „Egy állam, melyben minden összeomlott, ahol a bizonytalanság uralkodott, melynek határai egyre szűkültek, anélkül, hogy meg tudták volna határozni, vagy ismerték volna az idegenek, a győztesek előrenyomulásának határait, akiknek megértése és politikai intelligenciája nem hasonlítható össze étvágyukkal. Ez jellemezte a néhány hetes fiatal magyar köztársaság légkörét.”⁴⁴

1918. november 2. után, még a páduai fegyverszünet megkötése előtt, Károlyi gróf, megbocsáthatatlan naivsággal és illúziókkal telítve a Szövetségek jóindulatának hitében a következő kiáltványt intézte a „világ népeihez”: „A magyar nép befejezte békés és győzedelmes forradalmát, lerázta magáról az évszázadok óta ránehezedő jármot. Most önálló, demokratikus államot akar alkotni. A magyar nemzet a világháborúval kapcsolatban minden felelősséget erélyesen visszautasít. Lelkiismerete sugallatára teszi le a fegyvert és békét kér. Belép a Népszövetségbe és minden Magyarországon élő népnek egyenlőséget, testvériséget hirdet. Ebben az ünnepélyes pillanatban emlékezteti a világot arra, hogy az ország ezeréves múltra tekint vissza, amelyik évszázadokon át Európa és a nyugati kultúra védőbástyája volt. Méltán folyamodhat tehát a világ elé Magyarország létéért és területi sérthetetlenségéért.”⁴⁵

Károlyi grófnak és társainak legnagyobb hibája az volt, hogy „azt képzelték, hogy a nemzetközi politikában és a kormányzásban lemondhatnak az erőszakról.”⁴⁶ Mielőtt megvárták volna Diaz tábornokkal, az Entente teljhatalmú megbízottjával folytatott tárgyalások eredményét, a Károlyi-kormány belügyminisztere elrendelte a wilsoni elvek alapján a magyar csapatok fegyverletételét. Így a fegyverszünetet november 3-án írták alá, de csak 4-én lépett életbe. Az Entente-csapatok eközben kihasználták a fejtelenséget és 400 000 hadifoglyot ejtettek. A páduai fegyverszünet után Magyarország még területileg sértetlenül került ki a háborúból, földjén egyetlen idegen katona sem tartózkodott. Tévedés volt azonban azt gondolni, hogy az Entente aláírása Magyarország számára biztosítékot jelentett. Károlyi gróf és Linder Béla hadügyminiszter végzetes tévedést követtek el úgy a belügy, mint a külügy területén – meggondolatlanul fölösztatván a még sértetlen magyar hadsereget s visszaküldvén őket otthonaikba, egyik napról a másikra védtelenül hagyva az országot s azt így az éhes szomszédok zsákmányává tették. Ez a dicstelen intézkedése méltán érdemelte ki a rövidéletű gyenge kommunista hatalom bukása után Horthy kormányzó kormánya részéről a hazaárulás vádját. Ez egyébként nem gátolta meg őt abban, hogy 80 éves korában, 35 esztendővel utána, Franciaországban, a Côte d'Azur-on fejezze be életét.

Mivel Magyarország ún. „semleges” állam lett és miután a diplomaták és tábornokok ideje letűnt, Linder hadügyminiszter kiadta híres kiáltványát: „Nem kell többé hadsereg, nem akarok több katonát látni!” A sajtó és rádió útján szétküldte a fegyverletéti parancsot és a magyar csapategységek felosztását akkor, amikor a távoli frontokról hazatérő katonák szervezeten gyülekeztek az ország határainak fegyveres védelmére. Néhány magyar tábornok megtagadta a csapatfelosztásra vonatkozó parancsot, katonái zárt egységben tértek haza, ahol azonban a helyőrségekben azonnal lefegyverezték őket. Az akkori szemléletet jellemzi Linder miniszter kijelentése, mely november 5-én jelent meg az egyik fővárosi lapban: „A kormány megtett minden szükséges intézkedést, hogy a katonák fegyvertelenül térjenek haza. Arra törekedtünk, hogy mindenki visszatérjen családjá körébe és soha se legyen többé katona. Senkinek sem kell félnie az ellenség betörésétől. Senki sem jön ellenünk, mert vége van annak az időnek, mikor területeket fegyverrel foglaltak el. Valószínű angol és francia megszálló csapatok jönnek Magyarországra... Barátokként és nem győztesekként...”⁴⁷

Ezt a lelkiállapotot tükrözi Hevesy András „Egy birodalom halálküzdelme” c. munkájában: „Az Entente-csapatok a határokon voltak. Várták őket... Soha nem viseltettek még legyőzöttek a győztesekkel szemben ilyen bizalommal. Az osztrákok és magyarok az egyenlőség és megbékélés gyakorlati megvalósítását várták az Entente-től.

Az Entente-ről beszéltek, de csak Franciaországot látták, melynek tekintélye igen nagy volt. A dunai országok új államformáját várták tőle a humanista szellem értelmében, melyet világszerte terjesztett... a politikai választott-bírótság és erkölcsi irányítás művét. A nemzeti államok alakulása, sajnos, a legkedvezőtlenebb feltételek között jött létre: belül a lázas elkeseredés, kívül a megtorlás légkörében. Míg Magyarország ostobán összetörte utolsó fegyvereit, az új államok elkábultan a szerencsétől, elragadta őket nemzeti önérzetük és bosszúvágyuk... Mérföldetelen területi igényekkel jelentkeztek... Erre könnyen szert is tehetek. A szerb hadtestek minden nehézség nélkül törtek előre Dél-Magyarországon. A román hadsereg átlépte a Kárpátokat. Cseh kötelékek hatoltak be a Felvidékre. Egyik sem találkozott ellenállással. A világ urainak tekintélye nyitott utat ezeknek a csapatoknak. A magyarok számára Wilson pontjai a népek önrendelkezési jogáról trójai falóvá változtak, melynek oldalából a hódítók seregei tödultak elő.”⁴⁸

Az olaszokkal 1918. november 3-án megkötött fegyverszüneti egyezmény még nyitva hagyta a lehetőséget a becsületes béke számára. Foch marsall kérésére azonban a november 8-i béke egyoldalúan hatályon kívül helyezte a páduai fegyverszünetet, és az olasz kormány legnagyobb felháborodására visszarendelte Diaz tábornokot, aki addig csak végrehajtotta a

legfelsőbb Tanács határozatait. Ezután Franchét d'Espéray tábornok felhatalmazta a szerb csapatokat, hogy keljenek át a Dunán és foglalják el a magyar Bánátot és Bácskát. A románok e példán és Mackensen német csapatainak kivonulásán felbuzdulva, a bukaresti különbéke ellenére ismét harcba kezdtek, majd november 9-én átkeltek a Kárpátokon és megkezdték Erdély bekebelezését. Elképzelhető ezekután a magyarok megdöbbenése, akik, vezetőik által befolyásolva, hittek a Szövetségesek szavában, s mindenünnen betódulni látták ellenségeiket, holott a Paduában aláírt fegyverszünet határozmányai értelmében Magyarország számára a demarkációs vonalat a Királyság politikai határai jelentették. Ellenségeik a hadtestek észnélküli felszámolása és az általános kavarodás miatt, ami gróf Károlyi „demokratikus” uralmával köszöntött be az országba, a legcsekélyebb ellenállásra sem találtak.

A megaláztatás betetőzéseként Franchét d'Espéray tábornok november 13-án Belgrádban durván, tapintatlanul fogadta a magyar kormányküldöttséget, melyet maga Károlyi vezetett, hogy tiltakozását fejezze ki a páduai fegyverszüneti egyezmény áthágása miatt. (Ez a kondottieri a „jaj a legyőzötteknek” stílusában) kijelentette, hogy nem törődik a páduai fegyverszünettel, amit Diaz tábornok írt alá és nyíltan Károlyi szemébe mondta azt a mondatot, melyet a magyarok máig sem tudnak elfelejteni: *„Az ön országa fizetni és bűnhődni fog!”* A magyarok ennek ellenére Franchét d'Espéray tábornok seregét tévesen szabadítóként, barátságosan fogadták. Az új határoknak Magyarországra való ráerőszakolásával, amit álnok cinizmussal a korábbi fegyverszünet „Alkalmazási megállapodásá”-nak (III. Függelék) neveztek el s amelynek az ország területi integritására vonatkozó részét elejétől végig megváltoztatták, minden lelkiismeretfurdalás nélkül, az adott szót semmibe véve, Magyarország területéből óriási darabokat jutattak a szerb és román megszállóknak.

Ezekután a belgrádi egyezményt is szemérmetlenül áthágták. 1918. december 3-án az Entente Katonai Missziójának vezetője követelte a budapesti kormánytól a magyar csapatok azonnali visszahívását a „szlovák területekről”, ahonnan egy sebtében összeállított magyar alakulat kiűzte a Linder miniszter leszerelési parancsa után betolakodott cseh „légionáriusokat”. Ez a felszólítás teljesen önkényes volt. A kormány tiltakozó jegyzékei hatástalanok maradtak. A francia főparancsnokság hallgatólagos beleegyezésével a szerb és román csapatok is újból átlépték a demarkációs vonalakat, holott ezeket a keleti és déli szakaszra már megállapították, hogy ezzel még a Békekonferencia előtt maguknak mennél nagyobb területeket biztosítsanak. Ennek folytán az 1919. február 26-án létesített 50 km-es semleges övezet tulajdonképpen újabb területeket csatolt el Magyarországból. A fegyverszünet pontjait tehát a győztesek és szövetségeseik a nemzetközi jog teljes megsértésével, saját kényük-kedvük szerint módosították.

Január 24-én még maga Wilson elnök is intézett egy tiltakozó jegyzéket a túlkapások ellen, ez azonban csak pusztába kiáltott szó maradt.

A pohár március 19-én betelt, mikor Vyx alezredes, a budapesti Entente Katonai Misszió főnöke újabb jegyzéket intézett Károlyi grófhhoz, melyben a magyar csapatoknak újabb további 100 km-es tiszta magyarlakta területsávról való visszavonását követelte a románokkal szemben 10 nap leforgása alatt. Károlyi gróf erre tehetetlensége és a végső kimerültség következtében lemondott, az ország pedig a bolsevizmus karjaiba hullott. A kommunista és szociáldemokrata pártok (azóta jól ismert módszerrel) előzőleg egyesülve 1919. március 21-én vérontás, sőt egyetlen lövés nélkül átvették a hatalmat.

Kun Béla „Tanácsköztársaságnak” nevezett Magyar–Szovjet köztársasága összesen 133 napig volt uralmon. Paul Boncour 1921. június 7-én a francia képviselőházban elhangzott beszédében ezt a Tanácsköztársaságot az 1871-es párizsi kommünhöz hasonlította, melynek kitöréséért az Entente politikája volt felelős.⁴⁹ Különös módon éppen ez az új népi kormány határozta el, utolsó hazafias fellángolásként, az ország határainak védelmét nem vörös, hanem a háromszínű zászló alatt. Seregei egy ideig győzelmesen vonultak előre a fegyveresen visszafoglalt Szlovákiában. Kun Béla egyébként, hogy a magyarság rokonszenvét megnyerje magának, megígérte, hogy Magyarországot szövetségi köztársasággá fogja átalakítani, melyben helyet foglalnak majd a nemzetiségek is.

Józsa „Az 1919-es Magyar Szovjet Köztársaság” c. munkájában kifejtette, hogy az ország kétharmad részének megszállása elvágt a Közép-Magyarországot legfontosabb nyersanyagforrásaitól, főleg a tüzelőanyagtól és ez a helyzet szintén megkönnyítette a szélsőségesek hatalomrajutását.⁵⁰ „A halálos csapást azonban a győztes hatalmak meg nem értése, támogatásuk hiánya mérte az új magyar demokráciára”, írta. „Igazságtalanságuk, a nemzeti érzelmek megsértése, a hatalmas magyarlakta területek elvesztése, vandál pusztítás az elfoglalt országrészekben, a Wilson-féle elvek ígéreteiben való csalódás végül is nemzeti ellenálláshoz vezetett.” Józsa kiemeli írásában, hogy az Entente kezdetben sokkal békülékenyebb volt Kun Bélával szemben, mint a Károlyi-kormányval. Lloyd George a Négyek Tanácsának 1919. március 31-i ülésén kétségbe vonta, hogy Vyx alezredes megmondta-e a Károlyi-kormánynak, hogy a kívánt újabb visszavonulás a magyar határok végleges kijelölését jelenti Wilson pedig – állítólag – „abszurdum”-nak nevezte ezt az újabb követelést. „El kell kerülni – mondta –, hogy a túlságos kemény magatartás a legyőzött államokat egymás után a bolsevizmus karjába sodorja.”

Április elején a dél-afrikai Smuts tábornok egy vizsgálati természetű küldetése következményeképp az Entente-csapatok visszavonultak a Belg-

rádban kijelölt demarkációs vonalakra. Kun Béla, aki a tömegek nemzeti érzelmeit akarta megnyerni, visszautasította, hogy ezen az alapon tárgyaljanak. Ez azt vonta maga után, hogy a román csapatok április 16-án átlépték a Tisza vonalát és néhány nap alatt a főváros közelébe értek, az új cseh hadsereg pedig Miskolc ellen intézett támadást. Ekkor alig néhány nap alatt rendkívüli erőfeszítéssel összetoboroztak Magyarországon egy új „vöröshadsereget”. A katonai tanácsokat eltörölték, a rendfokozatokat visszaállították, a régi parancsnokokat visszahívták, bevezették a hadkötelezettséget és nemcsak a fegyelem ellen vétő, de még a halálraítélt katonáknak is megkegyelmeztek. Ennek az új, mintegy 200 000 főnyi hadseregnek több mint 1000 km-es szakaszon háromszoros túlerőben lévő ellenséggel kellett szembeszállnia. Egy hivatásos tiszt, Stromfeld Aurél ezredes vezetésével május 3-án megállították a román csapatok előretörését, sőt néhány helyen visszaszorították őket, május 20-án Salgótarján mellett győzelmet arattak a csehek felett, visszafoglalták Miskolcot, a csehek 150 km-re visszaverték észak felé, felszabadították Kelet-Szlovákiát, ahol június 16-án megalakult a Szlovák Tanácsköztársaság, melynek Magyarországgal kellett volna egyesülnie. Az Entente ekkor a csapatok kivonása fejében megígérte Kun Bélának az ellenségeskedések megszüntetését. Kun Béla erre június végére kiűrtette Szlovákiát. Ezzel megfosztotta a hadsereget győzelme gyümölcsétől, amivel a katonákat és az egész nemzetet teljes mértékben demoralizálta. A visszafoglalt Szlovákia feladása Kun Béla végzetes tévedése volt. *A cseh hadsereg, az Entente ígéreteivel ellentétben, július 20-án újabb támadásba kezdett, a románok ismét Budapest felé nyomultak, ezzel Kun Béla tanácsköztársasága 1919. augusztus 1-jén megbukott.*

A román csapatok azzal az ürüggyel, hogy a kommunistákat segítik levetni, fosztogatni kezdtek. Túlkapásaik felülmúlták a bolsevikok rablásait is. A románok által elkobzott különféle javak (gépek, állatállomány, pénztárak stb.) értékét 10 hónapos megszállásuk idején több mint 3 milliárd 150 millió aranyfrankra becsülték.⁵¹ H. H. Bandholz amerikai tábornok, a budapesti Négyhatalmi Katonai Küldöttség megbízottja, emlékirataiban (*An undiplomatic Diary*”, New York 1933) beszámolt a román seregek magyarországi fosztogatásairól.

A román hadsereg magatartása általános felháborodást keltett, még Clémenceau haragját is kiváltotta. A békekonferencia augusztus 8-án, majd 23-án felszólította a románokat, hogy hagyjanak fel fosztogatásaikkal. Végül október 12-én a Legfelsőbb Tanács utasította Romániát Magyarország kiűrtésére. A románok ezt a felszólítást válasz nélkül hagyták és csak ultimátumra voltak végül is hajlandóak teljesíteni a Legfelsőbb Tanács követeléseit.⁵²

Ha meggondoljuk, hogy mire volt képes néhány hét alatt Stromfeld

Aurél éhező hadserege, azt is elképzelhetjük, mire vihette volna a hősi magyar nép, ha 1918-ban ostoba vezetői le nem fegyverezik. Nem voltak olyan vezetői, mint 1848-ban, mikor Kossuth honvédei visszaverték az országba törő horvátokat, osztrákokat, szerbeket és románokat. Sajnos azonban sem a siralmas Károlynak, sem a sötét Kun Bélának, nem voltak Kossuthhoz mérhető szellemi képességei. A nemzeti felkelés, ha nem is mentette volna meg az ország területi egységét, Trianonban, az Entente hatalmának legalább jobb békét kényszeríthetett volna ki Magyarországra a maga számára. Összehasonlításként idézhetjük Nitti elnök „A béke” c. írásából a Törökországról szóló részleteket, „1918-ban megkísérelték a lehetetlent, hogy Törökországot is ugyanúgy tönkretegyék, mint Ausztria–Magyarországot. El akarták szakítani területének nagy részét, hogy visszaszorítsák Ázsiába. A nemzeti felkelés azonban legyőzte és visszavetette az anatóliai görögöket, s a nagyhatalmak, melyek azelőtt igyekeztek Törökországot befeketíteni, most Franciaországgal az élükön inkább barátságát keresték. A sèvres-i békét, melyet a legyőzött Törökországnak »diktáltak«, fel kellett cserélni a lausanne-ival, melyben 1923-ban Törökország már győztesként szerepelt. „Törökország szerencséje volt, hogy akadt egy Atatürk, aki megmentette nemzete becsületét. Magyarországnak sajnos sem 1919-ben, sem 1920-ban nem volt ilyen szerencséje.”

Szegeden 1919 júniusában nemzeti ellenforradalmi kormány alakult. A francia megszálló csapatok támogatásával 13000 főnyi, főleg hivatásos tisztekből álló csoport alakult, melynek vezetését Horthy tengernagyra, a volt osztrák–magyar haditengerészet főparancsnokára bízták. Az ország déli és nyugati részén Kun Béla bukása óta már Horthy csapatai gyakorolták az ellenőrzést. Horthy sokáig tárgyalt az Entente-tal a román csapatok visszavonásáról, majd három hónappal Kun Béla bukása után, 1919. november 16-án, a nemzeti hadsereg élén bevonult a fővárosba. Bevonulása inkább látványos, mint dicsőséges volt a sokat szenvedett, éhező fővárosba. Az Entente tiltakozott Károly király visszahívása ellen, így a nemzetgyűlés 1920. március 21-én Horthy tengernagyot választotta az ország kormányzójává. Ezt a tisztséget egészen 1944. október 15-ig a németek által történt letartóztatása napjáig gyakorolta.⁵³ Az ő kormányára hárult a nehéz feladat, hogy tárgyaljon, és hogy később az országgal elfogadtassa a „gyalázatos” békét, mely által népességének kétharmadát, ezeréves területeinek pedig háromnegyed részét elveszítette.